

Continuitate sau incompatibilitate? Un studiu comparativ între teoriile estetice ale lui Sámuel Brassai și István Angi

Beáta Simény

REZUMAT – Sámuel Brassai (1797-1897) a fost un polimat transilvănean ale cărui prime eseuri de estetică au fost publicate în 1832, în săptămânalul *Nemzeti Társalkodó* din Kolozsvár (Cluj-Napoca). Ca instrumentist activ în muzica de cameră, critic muzical și gânditor enciclopedic, Brassai și-a susținut ipotezele estetice cu ajutorul muzicii, artelor plastice și literaturii. Deși există doar puține publicații despre estetică în opera sa, este esențial să le cunoaștem, fiindcă i-au influențat cu siguranță munca de critic muzical. Un secol mai târziu, István Angi (1933-2020), fondatorul școlii clujene de estetică muzicală, a publicat o primă teorie a sistemului său de axe grotesc-transcendental în 1970, în revista *Utunk*. În calitate de profesor la Conservatorul de Muzică din Cluj-Napoca, și-a prezentat sistemul estetic în cadrul unui curs în două volume intitulat *Prelegeri de estetică muzicală* (2004), și a fost, de asemenea, autor a numeroase volume și articole în română și maghiară. Articolul va prezenta punctele de vedere ale acestor doi savanți excepționali și iubiți ai Clujului, subliniind rădăcinile lor filozofice și direcțiile ideilor lor, atitudinea lor față de frumos în estetică, precum și interpretările lor asupra relației dintre realitate și ideal. În lumina acestor considerente, încerc să răspund dacă presupunerile, întrebările și conceptele lui Brassai își găsesc continuitate în teoria sistemului estetic al lui István Angi. **Cuvinte cheie:** Sámuel Brassai, István Angi, estetică, Cluj-Napoca.

1. Introducere

Moștenirea intelectuală a lui István Angi (1933-2020), fost profesor la Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima”, continuă să fie păstrată și revigorată în cadrul cursurilor de estetică ale instituției. Fiind formată la Academie în spiritul școlii clujene

---

B. Simény
Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima”
Cluj-Napoca, Romania
RCH Institute for Musicology
Budapesta, Ungaria
email: bsimeny15@gmail.com

de estetică muzicală creată de Angi, m-am angajat să studiez volumele sale maghiare în lucrarea mea de master susținută în 2022.¹ Această lucrare anterioară de estetică m-a inspirat să mă ocup de tratatele de estetică ale savantului și criticului muzical ardelean Sámuel Brassai, protagonistul actualei mele teze de doctorat. Lucrarea de față se concentrează în primul rând pe tratatele estetice lui Brassai, ele fiind mai puțin cunoscute publicului larg. Se va prezenta mai întâi mediul intelectual al lui Brassai înainte de publicarea tratatelor; urmată de o examinare a direcției și metodologiei sale în estetică și de o privire de ansamblu asupra istoriei cercetării și contextualizării operei sale.

Partea ulterioară a acestui studiu explorează nucleul teoretic al sistemului estetic al lui István Angi și leitmotivele recurente din scrierile sale. Aniversarea a 90 de ani de la nașterea lui Angi oferă ocazia de a face paralele între aceste două repere ale esteticii transilvănene.² Au fost doi longevivi pasionați de muzică, cu un simț pedagogic excelent, conectați prin orizontul cultural al orașului-comoară, Cluj-Napoca.³

2. Sámuel Brassai

Sámuel Brassai (1797/1800⁴-1897) s-a născut într-o familie educată a unui pastor unitarian din Torockószentgyörgy (azi Colțești, România), situată la 60 de kilometri de Kolozsvár⁵ (azi Cluj-Napoca, România). Conform sistemului educațional al vremii sale, a absolvit clasa de filozofie la Colegiul Unitarian din Cluj.⁶ Din cauza situației sale financiare nu s-a înscris la universitate, în schimb a continuat să studieze limbi străine și științe individual și cu multă sărguință.⁷ Familiarizarea lui cu toate științele, care este un

---

¹ În 2020, când am realizat proiectul de intrare la studii de masterat, profesorul Ștefan Angi a fost foarte încântat de subiect și și-a oferit ajutorul, trimițându-mi manuscrisul/versiunile scanate ale volumelor sale.

² Pentru un studiu comparativ asupra vieții și carierei lui István Angi și Sámuel Brassai, vezi și Csákány, „Brassai Sámuel és Angi István...”.

³ Cluj-Napoca, supranumit în limba maghiară „*kincses város*” (orașul comoară), (n. t.).

⁴ Data nașterii lui Brassai este incertă. În 1897, Brassai i-a spus primului său biograf, László Kövály, că data nașterii sale, 13 februarie 1800, era de fapt 15 iunie 1797. Cu toate acestea, cea mai mare parte a literaturii se referă la prima dată a nașterii sale. Kövály, *A száz évet élt Dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái (1797-1897)*, 6; Fitz, *Brassai Sámuel. Monográfia*, 164.

⁵ În secțiunea acestei lucrări referitoare la Brassai și secolul al XIX-lea mă voi referi la orașul Kolozsvár [azi, Cluj-Napoca] cu denumirea de „Cluj”.

⁶ Conform sistemului școlar al vremii, a urmat un curs de poezie din 1813, pe cel de literatură din 1820 și a terminat cursul de filozofie la vârsta de 24 de ani. În Boros, *Dr. Brassai Sámuel élete*, 46, 53, 54.

⁷ Conform monografiei lui Kövály (*A száz évet élt Dr. Brassai Sámuel pályafutása és munkái*, 8), Brassai a studiat acasă în Torockószentgyörgy în primii doisprezece ani. Tatăl său l-a învățat să gândească independent, să dezvolte abilități de rezolvare a problemelor (subliniindu-și greșelile și permițându-i să găsească singur soluția potrivită), ceea ce poate să fi pus bazele metodelor de predare euristică ale lui Brassai. Vezi și Nagy, „Kognitív szemponatok Brassai gondolkodásában”, 126-128.

tribut adus setei sale de cunoaștere și talentelor sale, se bazează pe bogatul său fond bibliografic.

Munca de bibliotecă și cărțile au fost pasiunea lui de-a lungul vieții. O sursă excelentă de referință timpurie a fost biblioteca tatălui său, pe care a organizat-o tematic la vârsta de șaisprezece ani.⁸ El a făcut același lucru în 1822, când a organizat biblioteca lui József Wesselényi în Zsibó (rom. Jibou), așa cum atestă catalogul bibliotecii de manuscrise scris în limba germană.⁹ Opera sa în științele umaniste arată o tendință puternică spre filozofie. Biblioteca Wesselényi ar fi putut fi o sursă posibilă și bogată, astfel catalogul său conține o listă de volume de estetică și filozofie, la care Brassai a avut acces liber.¹⁰ Mai mult, la acea vreme biblioteca Lyceum-ului funcționa la Cluj, unde Brassai a putut ajunge la lucrări ale gânditorilor și poeților antici – care au avut o influență puternică asupra lui – precum Cicero, Horațiu, Sofocle, Virgiliu și titluri precum *Comentarii la scrierile lui Aristotel* (A. Columna, 1500), *Comentarii la Iliada lui Homer* (C. Joachim, 1538).¹¹ Inventarul colecției personale de la moșia sa¹² include de asemenea titluri ale mai multor manuale de filozofie.

Progresele academice ale lui Brassai au fost mult înlesnite de faptul că, după terminarea studiilor la Colegiul Unitarian, a devenit tutore și profesor de pian pentru copii din familii aristocrate.¹³ Deși a fost învățat să cânte la pian timp de câteva luni în copilărie¹⁴ și, de asemenea, a devenit student pentru o scurtă perioadă la Asociația Muzicală Clujeană [Kolozsvári Muzsikai Egyesület] – ulterior Conservatorul de Muzică din Cluj [Kolozsvári Muzsikai Conservatorium]¹⁵, totuși a studiat muzica în principal pe

---

⁸ Deși era student la Colegiul Unitarian din Cluj din 1813, foamea începută în 1816 a făcut ca Brassai să fie readus acasă de către tatăl său. În acest răstimp petrecut în casa natală a putut să organizeze biblioteca. S-a întors la Cluj doi ani mai târziu. În Boros, *Dr. Brassai Sámuel élete*, 50, 52.

⁹ Aș dori să-mi exprim recunoștința față de dr. Attila István Kárpáti de la Arhivele Naționale din Budapesta pentru ajutorul și asistența oferită, pentru împărtășirea materialelor sale de arhivă digitalizate și pentru că mi-a atras atenția asupra datei corecte a indexării bibliotecii Wesselényi (1822), și implicit asupra datelor inexacte din monografiile despre Brassai. Pentru cercetările ample ale lui Attila Kárpáti despre Miklós Wesselényi și Cluj-Napoca, vezi Kárpáti, *Wesselényi Miklós kapcsolattrendszere*; Kárpáti, „A Kolozsvári Casino története az alapítástól 1848-ig”; Kárpáti, „A Wesselényi-emléktábla története”; Kárpáti, „Wesselényi Miklós és Pataki József 1814. évi útinaplója”. Vezi, de asemenea, Csetri, „Reform és gazdaság...”.

¹⁰ Indexul de aproape 100 de pagini este organizat tematic astfel: I. Filologie; II. Matematică; III. Științele naturii IV. Istorie, Geografie; V. Filozofie; VI. Drept; VII. Teologie; VIII. Estetică.

¹¹ György, *A kolozsvári római katolikus Lyceum-könyvtár története 1579-1948*, 11-12.

¹² Catalog disponibil în Arhivele Bisericii Unitariene Maghiare din Cluj.

¹³ A fost tutorele lui Károly Bethlen (1823-1829; Bethlen) și mai târziu al lui József Bethlen (1829-1834; Retteg). Boros, *Dr. Brassai Sámuel élete*, 56.

¹⁴ Date înregistrate din amintirile lui Brassai. Boros, *Dr. Brassai Sámuel élete*, 46.

¹⁵ În anul universitar 1820-21, a fost student la secția de instrumente de suflat a Asociației Muzicale Clujene [Kolozsvári Muzsikai Egyesület], iar în 1822 a cântat și la un concert cu *Requiem*-ul de Mozart susținut de aceeași asociație, în cinstea morții fostului său patron, György Bánffy. Vezi Sólalvi, *Zeneoktatás a kolozsvári*

cont propriu, pentru că a iubit-o până la pasiune.¹⁶ Fiind fascinat de muzică și arte, ca profesor a putut să citească, să învețe și să se bucure de toate acele beneficii ale mediului aristocratic.

2.1. *Tratatele de estetică ale lui Brassai.*¹⁷ *Prezentare generală*

Cele două eseuri de estetică publicate în 1832 au marcat prima apariție a lui Brassai în jurnalismul literar clujean. Ambele au fost scrise în limba maghiară și tipărite în jurnalul săptămânal *Nemzeti Társalkodó*: 1) „Despre plăcerea pricinuită de vizionarea sau ascultarea operelor de artă frumoase”¹⁸ și 2) „Despre plăcerea pricinuită de lucrările de artă frumoase”¹⁹.

Autorul a afirmat că aceste tratate au fost rezultatul a doisprezece ani de inducție (delectare artistică). Extrăgând principalele principii ale tratatelor sale (numerotate mai jos), am putea concluziona că estetica este modul prin care își putea demonstra cel mai bine convingerile filozofice.

1) Conștiința de sine – percepția operei de artă

Brassai și-a început primul tratat remarcând că nu a creat un sistem estetic, ci mai degrabă spera că „poate un ochi virgilian care descoperă perla printre gunoaie ar adăuga-o altora mai frumoase”²⁰. El își vede propria lucrare ca punct de pornire pentru lucrările viitoare ale altor gânditori. Direcția eseului său urmează convingerile sale filozofice, și este întemeiată pe singura cunoaștere sigură: pe conștiința de sine, care provine din conștientizarea existenței umane.²¹

Muzsikai Conservatoriumban: 1819-1869 között, 71; Sófalvi, „Bánffy György, a Kolozsvári Muzsikai Egyesület első védnöke”.

¹⁶ Această pasiune a dus ulterior la practicarea criticii muzicale și la înființarea Societății de Muzică Cluj [Kolozsvári Zenetársaság].

¹⁷ Principalele titluri bibliografice care privesc tratatele de estetică ale lui Brassai: Gál, „Brassai mint philosophus. I. Aestetikai munkássága”; Kozma, *Brassai Sámuel, mint aethetikus és műkritikus*; Fitz, *Brassai Sámuel. Monográfia*; Jánosi, „A lélektani aethetica úttörői Magyarországon”; Jánosi, „Brassai a művészi hatás okairól”; Pauler, „Brassai Sámuel esztétikája”, Mikó, *Az utolsó erdélyi polihisztor...*; Nagy, *A Magyar esztétika történetéből...*

¹⁸ Primul tratat a fost publicat în două părți. Prima parte: Brassai [semnat W.], „A gyönyörűségről, melyet a szépművek szemlélése és hallása okoz bennünk”, 161-170; A doua parte: Brassai [semnat W.], „A gyönyörűségről, melyet a szépművek szemlélése és hallása okoz bennünk. Második értekezés (Végzet)”, 177-184. În continuare, denumit W., „A gyönyörűségről [...]”, I/1 și I/2.

¹⁹ Al doilea tratat a fost publicat în două părți: Brassai [semnat W.], „A szépművek által okozott gyönyörűről”, 49-63; A doua parte: Brassai [semnat W.], „A szépművek által okozott gyönyörűről. Második értekezés (Végzet)”, 65-80. În continuare, denumit W., „A szépművek [...]”, II/1 și II/2.

²⁰ W., „A gyönyörűségről [...]”, I/1, 161.

²¹ Brassai, *Az igazi pozitív philosophia*, 6-7.

Mai întâi Brassai determină *conștiința de sine* în trei condiții necesare: 1) Să vadă motivele externe și interne ale acțiunii; 2) Să învețe și să aducă cunoștințele în proporție cu ansamblul științelor și cu cunoștințele existente; și deduce principala problemă a esteticii sale din ultima condiție: 3) „A vedea sau a auzi o operă de artă frumoasă și a înțelege sentimentul de plăcere care decurge din ea, pentru a putea explica cauzele sale”²². Conștiința, din care se desfășoară estetica sa, înseamnă prezența simultană a obiectului și subiectului în fața „eului/sinelui”, deoarece omul percepe și experimentează atât obiectul, cât și efectul însuși. Astfel, după ce inițial nu reușește să descopere sentimentul de plăcere fie în imitație, fie în idealizare, Brassai respinge căutarea plăcerii în obiect. El propune în schimb metoda inductivă, cum ar fi concentrarea asupra impresiei (umane) și a emoțiilor subiectului determinate de o lucrare de artă. Tratatul său atinge tonul empiric, căutând frumusețea și valoarea pe baza judecății perceptive, a sentimentului de plăcere.

Brassai în tratatul său nu ia în considerare decât frumusețea artificială, artistică, pentru a găsi cauza frumuseții, distingând-o de frumusețea naturală care este independentă de ea și mai puțin stimuloare.

2) Facultatea de imaginație

Brassai caută cauza plăcerii în conceptul de imaginație, care a jucat un rol important și în tradiția engleză din secolul al XVIII-lea (Addison, Lock, Hume). Pe de altă parte, ideea sa fundamentală este kantiană²³; el aplică principiul lui Kant al genezei imaginației (*orice imagine rezultă din combinația dintre efectul obiectului și activitatea noastră mentală*) pentru a defini sentimentul de plăcere. Kant considera imaginația și o facultate distinctivă a sufletului, activă în generarea judecăților științifice și a plăcerii estetice.²⁴ Brassai concluzionează că simțul plăcerii, asemănător cu imaginația, rezultă din combinarea efectului obiectului (opera de artă) și a activității noastre mentale, a celor legate de facultatea de imaginație²⁵: facultățile de percepție, reprezentare, fantezie și asociere (capacitatea de a conecta imagini).

Munca mentală este esențială în provocarea sentimentului de plăcere, deoarece „opera de artă nu poate reda niciodată obiectul real în întregime”, considera Brassai. Cel care se bucură de obiectul de artă trebuie să completeze obiectul descris artistic prin experiențele și legăturile sale de *asociere* (munca mentală), făcând opera de artă să fie asemeni

---

²² „A szépmívet látni vagy hallani s az abból folyó gyönyörűség érzését felfejteni, okairól magánok számot adni tudni”. W., „A gyönyörűségéről [...]”, I/1, 162.

²³ „Potrivit lui Brassai, cele trei facultăți principale ale sufletului sunt munca, conștiința de sine și liberul arbitru. Kant spune că este facultatea de percepție, facultatea de plăcere și durere, și voința”. În: Fitz, *Brassai Sámuel. Monografia*, 98.

²⁴ Munro și Scruton, „Aesthetics”.

²⁵ Descartes (1618) sugerează, de asemenea, că muzica necesită activitate imaginativă din partea ascultătorului. Kant extinde această teorie la cunoașterea însăși, care depinde și de imaginație. Goehr, Sparshott, Bowie și Davies, „Philosophy of Music”.

realității, formând astfel o imagine mentală *perfectă* pentru el însuși (*iluzie*).²⁶ „Plăcerea de a auzi sau de a vedea o operă de artă este cauzată de: munca voluntară a sufletului nostru, care, adăugând trăsăturilor operei de artă propria noastră sensibilitate, formează subiectului o imagine perfectă”²⁷.

Brassai, chiar și după patru decenii își reiterează concluziile neschimbate într-un articol scris în anul 1871: „plăcerea de a se bucura de o capodoperă constă în activitatea [imaginație, asociere, iluzie], dacă vrei, a facultăților intelectuale ale celui care se bucură de artă, ca urmare a lucrării în sine”²⁸.

3) Munca mentală – creație

În al doilea tratat al său intitulat „Despre încântarea pricinuită de opera de artă frumoasă”, Brassai a studiat cantitatea de plăcere pe care o poate cineva experimenta în diferite domenii artistice. El a concluzionat că, cu cât o operă de artă necesită mai multă muncă mentală, cu atât este capabilă să producă mai multă plăcere.²⁹ În opoziție cu poezia și artele plastice (care lasă spațiu asocierii și imaginației), nu a ajuns la o concluzie pozitivă despre muzică. El a spus că „notele muzicii – sunetele aranjate în melodie și armonie – au un efect atât de magic încât ne lasă celor mai mulți dintre noi puțin loc pentru propria noastră muncă”³⁰.

Conceptul general central al scrierilor sale legate de estetică este munca, în special „lucrarea sufletului” (*creația și perfecțiunea* care rezultă din aceasta). Potrivit lui Brassai, munca mentală a creatorului, interpretului și preceptorului este în esență identică, chiar dacă nu este egală ca întindere.³¹ „Dramaturgul, compozitorul este la fel de mult creatorul sugestiilor făcute de ideile lor, precum actorul, muzicianul, interpretul, este creatorul efectului pe care îl produc”³². Cel care se bucură de opera de artă (adică spectatorul, ascultătorul) devine creator prin munca de a percepe arta, prin imaginație. Brassai arată un mod modern de gândire, deoarece atrage atenția asupra privitorului/ascultătorului *activ*.

---

²⁶ Brassai caută efectul artistic în dezamăgire. Fiecare operă de artă este o dezamăgire în fața realității și, prin urmare, încurajează sufletul nostru să completeze (să prelucreze) acest efect cu experiența sa a realității. Jánosi, „Brassai a művészi hatás okairól”, 202.

²⁷ „A szépművek hallásából vagy látásából származó gyönyörűséget okozza: Lelkünknek az az önkéntes munkássága, mely a szép-mív által érzékenységünk elébe állított vonásokat kiegészítve, magáinak egy tökéletes képet alkot”. Vezi: W., „A gyönyörűségről [...]”, I/2, 181-182.

²⁸ „A mesterművek élvezetebeli gyönyör általában véve az élvező szellemi tehetségeinek a mű által ébresztett működésében – ha úgy tetszik: «tevellésében» vagy «ténykedésében» áll”. Brassai, „Burns olvasása után”, 234.

²⁹ W., „A szépművek [...]”, II/2, 69-73.

³⁰ Spre deosebire de Brassai, „Diderot (1751) a pus muzica pe cel mai înalt loc dintre arte [...], deoarece relațiile muzicale sunt percepute direct și nu mediate prin interpretarea conținutului, astfel încât muzica oferă imaginației mai multă libertate”. Goehr, Sparshott, Bowie și Davies, „Philosophy of Music”.

³¹ W., „A szépművek [...]”, II/2, 76.

³² Brassai, „Munkaosztás elve az esztetikában”.

4) Valoarea

Viziunea sa asupra esteticii și frumuseții nu este influențată doar de științele umaniste, literatură și istoria artei. În seria sa de articole din 1858 despre diviziunea muncii în estetică („Munkosztás elve az aestheticában”), el aplică esteticii principiul divizării profesiilor al economistului-filozof Adam Smith.³³ El susține, din punctul de vedere al judecății și valorii, că diviziunea muncii artistice – specializări aplicate în științe – nu ar reduce, ci ar crește valoarea artelor plastice și numărul capodoperelor prin concentrarea potențialului geniului într-un singur departament de artă.³⁴ Brassai notează trei elemente necesare unui geniu: *talentul* (care poate fi găsit la toată lumea), *condiția* (concentrarea talentului pe o singură disciplină) și *munca*.

5) Voința

Fiind convins că sursa generală a plăcerii este munca voluntară [din voință proprie] a sufletului nostru, ramificațiile esteticii lui Brassai conduc înapoi la *origo*-ul filozofiei sale: „sinele activ/volitiv” condus în mod conștient de sine. *Voința* are putere asupra muncii mentale și această idee va sta mai târziu la baza filozofiei sale pozitivistice (1895). Cea mai înaltă calitate a sufletului uman este voința: voința este putere, iar puterea este o formă a divinului.³⁵

Primele articole ale lui Brassai despre estetică au rămas fără ecou după ce au fost lansate publicului. Acest lucru explică prin faptul că, pe de o parte, nu exista un interes puternic pentru estetică în Cluj la acea vreme, dar, pe de altă parte, probabil că revista nu a ajuns în mâinile celor care putea oferi potențial feedback. Publicația *Nemzeti Társalkodó* reprezenta un cerc local, restrâns de intelectuali, după cum sugerează prima pagină ușor ironică: „Scris de cititori”. Brassai și-a republicat tratatele sale în 1859 în *Szépirodalmi Közlöny* din Pesta. După alte două decenii, ele au apărut din nou în traducerea germană a lui Hugo Meltzl în volumele din 1877-78 ale *Összehasonlító Irodalmi Lapok [Lucrărilor de literatură comparată]*³⁶.

---

³³ Adam Smith a scris despre diviziunea muncii în volumul său intitulat *The Wealth of Nation* (Londra, 1776).

³⁴ Brassai, „Munkaosztás elve az aestheticában”.

³⁵ Parászka, „Dr. Brassai Sámuel”, 96.

³⁶ O revistă de literatură comparată editată de Sámuel Brassai și Hugo Meltzl. Din 1879 a fost publicată sub denumirea de *Acta Comparationis Litterarum Universarum*.

2.1.1. Rădăcini filozofice

În estetica sa, Brassai inițiază o schimbare de paradigmă privind opera de artă din perspectiva spectatorilor și a publicului, adică a celor care savurează opera de artă.³⁷ Ambițiile sale inductive pot fi urmărite încă din tradiția filozofică britanică din secolul al XVIII-lea, căreia Henry Home, Lord Kames (1695-1782) i-a dat direcția psihologică.³⁸ Brassai a cunoscut cu siguranță scrierile lui Home, întrucât *Elementele sale de critică* sunt menționate în articolul său „Clasicism și romantism”, în 1856.³⁹ Al doilea tratat al său de estetică îl menționează pe John Locke în legătură cu teoria asociației, ceea ce dovedește sursa lui Brassai. Analiza fenomenului percepției, care este, de asemenea, proeminent în teoria lui Brassai, a devenit dominantă în filozofia britanică în lucrările lui Locke și Hume. Sentimentul de plăcere derivat din opera sufletului, la care în cele din urmă duce tratatul lui Brassai, fusese discutat anterior de starețul Jean-Baptiste Dubos, sursa lui Lessing, care a fost mult citat de Brassai.⁴⁰

2.2. *Principalele cercetări anterioare privind meritele estetice ale lui Brassai*

Cercetătorul operei lui Brassai, Kelemen Gál a scris o serie de articole intitulate „Brassai, ca filozof”, publicate în anii 1898-1899 în revista unitariană *Keresztény Magvető* din Cluj. Gál a observat că gândirea estetică a lui Brassai se bazează pe principiul asocierii, și, de asemenea că, în ciuda spiritului filozofic deductiv înfloritor al timpului său, Brassai considera estetica o disciplină inductivă.⁴¹

Academicianul maghiar Béla Jánosi a publicat o istorie a esteticii în trei volume (1899-1901), care încă nu îl menționează pe Brassai. Mai târziu, în 1916 în inaugurarea sa academică de la Budapesta, Jánosi inclusese deja în discursul său unicitatea și valoarea

---

³⁷ Dubos, Lambert și Montesquieu au fost mai puțin preocupați de definiția frumosului și au fost interesați în principal de ceea ce se întâmplă în mintea și corpul celui care se bucură atunci când contemplă un obiect plăcut. Tsien și Morizot, „18th Century French Aesthetics”.

³⁸ Fitz, *Brassai Sámuel. Monográfia*, 99.

³⁹ Brassai, „Classicismus és Romanticismus”.

⁴⁰ Jánosi, „A lélektani aesthetica úttörői Magyarországon”, 17. Vezi de asemenea Gál, „Fitz József, Brassai Sámuel”, 258-260.

⁴¹ Brassai nu a fost preocupat de definirea „frumosului”, nici nu a căutat frumosul în obiect, ci mai degrabă a investigat cauza sentimentului de plăcere pe care îl evocă o operă de artă, plecând de la subiectul care îl observă/trăiește. Gál ilustrează semnificația lui Brassai înaintea timpului său, juxtapunând principiile sale, publicate în scrierile din 1832, cu *Estetica pozitivă* a lui Károly Pekár (1897) și *Principiul Asociației Estetice* a lui Gustav T. Fechner [*Das Associationsprinzip in der Aesthetik*, 1866], bazate pe experimente în asociație. Vezi Gál, „Brassai mint philosophus. I. Aesthetikai munkássága”, 69.

modului modern de gândire a lui Brassai și a fost primul care s-a referit la el ca la un pionier al esteticii psihologice în Ungaria.⁴²

Eseul pe care l-a publicat în anul următor, „Brassai despre cauzele efectelor artistice” (1917), rezumă în cinci puncte esențiale semnificația demersului estetic al lui Brassai. Pe lângă teoria asocierii și utilizarea metodei inductive, subliniată anterior de Kelemen Gál (1898), el consideră ca esențială:

- introducerea esteticii psihologice în estetica maghiară;
- recunoașterea ascultătorului activ;
- apariția teoriei iluziei, care l-a adus pe Brassai mai aproape de explicarea și confirmarea ipotezei sale.

În ceea ce privește estetica psihologică, Alajos György Szerdahely (1740-1808)⁴³ căutase să își fondeze estetica pe teorii empirice, în primul rând pe modelul baumgartenian (*Aesthetik von Unten*), dar Béla Jánosi nu atribuie considerațiilor sale semnificație psihologică reprezentativă. Linia psihologică inițiată de Brassai a fost continuată de sistemul estetic târziu al lui Ágost Greguss (fiul esteticianului Mihály Greguss).⁴⁴

Studiul lui Piroska Balogh și Botond Csuka „Estetica în Ungaria: tradiții și perspective” arată că estetica a fost predată în Ungaria istorică ca știință universală [estetica universitară] și, prin urmare, a avut de la început un caracter transdisciplinar, „ocupându-se de întreaga sferă a științelor umaniste”, și s-a împletit cu literatura și filozofia clasică.⁴⁵ În acest sens, inițiativa estetică a lui Brassai nu era departe de spiritul universal al tradiției estetice maghiare; totuși el a refuzat să urmeze fluxul speculativ occidental în vogă. Contemporanii săi au avut o influență redusă asupra lui, poate nu numai din cauza atitudinii sale de savant nonconformist, ci și din cauza locației periferice a Clujului. Din mediul aristocratic izolat, el putea avea o viziune relativ obiectivă asupra curentelor care circulau în capitalele culturale.

---

⁴² Înainte de a ajunge la această concluzie, Jánosi a cercetat și lucrările contemporanilor lui Brassai (István Nyíri, Camill Körmendi, Fidél Briedl, Sámuel Kőteles, Izidor Guzmich, Pál Hunfalvy). Jánosi, „A lélektani aesthetica úttörői Magyarországon”, 13-17.

⁴³ Primul profesor maghiar de estetică. Opera sa principală a fost scrisă în latină. Szerdahely György Alajos: *Aesthetica, sive doctrina boni gustus* (I-II, Budae, 1778; Ediția în limba maghiară de János Szép, 1794). Vezi, de asemenea, Szerdahely, *Szerdahely Esztétikai írásai: I. Aesthetica (1778)*.

⁴⁴ Gál, „Brassai Sámuel”, 140; Jánosi, „A lélektani aesthetica úttörői Magyarországon”, 17.

⁴⁵ Balogh și Csuka, „Aesthetics in Hungary: Traditions and Perspectives”, 8.

3. István Angi

István Angi⁴⁶ (1933-2020), asemănător lui Brassai, nu a avut inițial rădăcini în Cluj-Napoca, deoarece s-a născut la Ozsdola (rom. Ojdula), aproape de Kézdivásárhely (Țirgu Secuiesc, România). A studiat la Conservatorul de Muzică din Cluj-Napoca între 1953 și 1958 și a fost profesor al instituției din 1958 până la sfârșitul vieții sale, în toamna anului 2020.⁴⁷ Din 1963 a petrecut trei ani la Universitatea de Filozofie din Moscova, unde și-a susținut teza de doctorat despre *Muzică și Afectivitate*. În timpul studiilor sale la Moscova, a fost influențat de tradițiile hegeliene și kantiene, întrucât unul dintre profesorii săi, V. F. Asmus, era kantian în ideologiile sale, dar M. F. Ovsyannikov era hegelian. Aceștia au avut o mare influență asupra lui, precum au avut de asemenea succesorii kantieni și hegelieni ai tradiției estetice a secolului XX, Theodor Adorno și Georg [György] Lukács. Angi a publicat un eseu comparativ despre Adorno și Lukács, care poate fi găsit în primul său volum, *Zene és Esztétika [Muzică și estetică]*.⁴⁸ Această carte, fiind prima publicată de autor, prezintă deja un model al sistemului său axial grotesc-transcendental de estetică. Prototipul acestui model a fost publicat în 1970, în revista *Utunk* sub titlul „Dialectica esteticii în lumina broșurilor filozofice”⁴⁹.

3.1. Sistemul de axe grotesc-transcendental al esteticii

Sistemul de categorii estetice al lui Angi este unul dinamic de axe ale particularului artistic, cu o dublă deschidere către cei doi poli, singularul și universalul. Spațiul de manifestare a particularului se află astfel între singularul grotesc și generalul transcendental. Grotescul aparține realului, este opusul idealului.

Categoriile estetice sunt momente esențiale între cei doi poli, cel real și cel ideal. Centrul axei reprezintă echilibrul (de unde rezultă categoria de frumos și urât), spre cei doi poli vine *exagerarea* cantitativă (sublim-josnic) și *conflictul* (tragic-comic). În cazul categoriilor estetice, autorul urmează dialectica hegeliană: toate categoriile deschise la

---

⁴⁶ István Angi a scris numeroase cărți și articole în limba maghiară și română. Lucrări în limba maghiară: *Zene és esztétika...*; *Az esztétikum zeneisége...*; *Zeneesztétikai előadások I-II*; *A zenei szépség modelljei...*; *Értéktől jelentőségig*; *A harmónia marad*; *A megérintett szép továbbgondolásai*. Lucrări în limba română: *Prelegeri de estetică muzicală I-II*; *Fotografii la minut din atelierile compozitorilor clujeni*; *Site de in...*; *Cornel Țăranu. Mărturisiri mozaicate. Studii și eseuri*; *Diversamente. Eseuri*.

⁴⁷ Pușcaș, „Ștefan Angi. Hominaticum Magistri”, 80. Vezi și Banciu și Șuteu, „Angi, Ștefan [Angi István]”.

⁴⁸ Angi, „Két kategóriarendszer margójára”, în *Zene és esztétika*, 123-142.

⁴⁹ Angi, „Az esztétikum dialektikája a filozófiai füzetek fényében”, 2.

ambii poli ai axei au o categorie de antipol. Frumosul este constant și stabil, comicul și tragicul determină direcția de evoluție a categoriilor.⁵⁰

Echilibrul, adică *frumosul* pe axa grotesc-transcendental, are o oscilație redusă între liniște și neliniște. În limbajul artistic aceasta se manifestă în forme mici din cauza duratei scurte de viață a echilibrului: muzica de cameră, sonetul. Lipsa echilibrului determină categoria de *urât*. Frumosul este forma actuală a particularului estetic și nu direcția dezvoltării lui, care se regăsește în momentele de tragedie sau comedie. Cele două extreme, *tragicul* și *sublimul* sunt mult mai des reprezentate în operele de artă, ceea ce se explică prin practicarea esteticii, aspirația frumosului către mai frumos, evoluția frumosului prin contrast. Esența esteticii stă în relația dialectică dintre realitate și ideal, bătălia internă, de aceea categoria centrală a sistemului este *condiționarea reciprocă*.⁵¹ Nu denotă direct conținutul judecății categorice (frumos, sublim), ci mai degrabă relația, raportul dintre aceste valori.

3.1.1. Reflectarea tradițiilor filozofice

Orientarea axiologică a școlii de filozofie din Cluj-Napoca, fondată la începutul secolului al XX-lea de Károly Böhm – profesor universitar la Cluj între 1896-1911 – ar fi putut constitui o influență pentru sistemul estetic al lui Angi. Polaritatea, relația opusă și complementară a categoriilor estetice din sistemul său își găsește rădăcinile în teoria impulsului-potcoavă a lui Károly Böhm, prezentată în articolul lui Angi despre istoria esteticii în Transilvania.

Și din această cauză în orice formă a emoției se află și sămânța emoției opuse, dar cu relația de putere opusă; dacă această contra-sămânță înflorește, atunci emoția dominantă este anihilată sau suprimată, deoarece perechile de emoții opuse se paralizază complet una pe cealaltă, așa cum putem vedea în studiul atașat: „Prin urmare, atunci când emoția se află într-o fază, faza opusă există încă într-un grad minim. În nerăbdare există puțină susceptibilitate la mirare, în mânie la frică, în trufie la rușine, în intenția de a ucide la resemnare. [...] Exact aceste relații opuse de emoție și dorință explică faptul că valorile estetice formează perechile de la frumos-urât, sublim-josnic la tragic-comic și grotesc-absurd.”⁵²

---

⁵⁰ Angi, „Az esztétikum groteszk-transzcendens tengelyrendszeré”, în *Zene és esztétika*, 111-122.

⁵¹ Termenul maghiar este *viszonyfogalom*. Angi, *Értéktől jelentésig*, 8.

⁵² „És azért az indulat bármely alakjában az ellenkező indulat csirája is rejlik, csakhogy megfordított erőviszonyban; ha ezen ellencsira kifejlik, akkor az uralkodó indulat megsemmisül vagy leszorul. A mikor ennél fogva az indulat az egyik phasisban áll, akkor az megfelelő ellentétes phasis minimalis fokai még mindig fenállanak. A türelmetlenségben van kis fogékonyosság az elbámulásra, a haragban a megszeppenésre, a göggyben a szégyenkezésre, az ölési szándékban a lemondásra” (Angi, „Az erdélyi magyar filozófia esztétikatörténeti vonulata máig”, 19); „Az indulatok és a vágyak éppen ezek az ellentétes relációi magyarázzák az esztétikai értékek párokba rendeződését a szép-rúttól, a fenséges-alantastól a tragikus komikusig, illetve groteszk abszurdig” (Angi, „Az erdélyi magyar filozófia esztétikatörténeti vonulata máig”, 18-20).

Károly Böhm a fost un gânditor subiectiv-idealist. Mai târziu, Menyhért Palágyi, Ákos Pauler⁵³, György Bartók Málnási au petrecut câțiva ani la Cluj-Napoca, și au considerat estetica ca o disciplină a valorilor care poate fi pusă pe seama orientării axiologice a primei școli de filozofie maghiară.⁵⁴

Pe de altă parte, în afară de școlile occidentale de filozofie, alegerea subiectelor și direcțiilor lui Angi reflectă în mod clar tradiția sociologică a mișcării maghiare de estetică muzicală din secolul al XX-lea, în care problemele estetice au fost abordate cu sensibilitate sociologică. Abordarea sociologică a întrebărilor filozofice și estetice diferă prin faptul că nu va da naștere la noi întrebări, ci mai degrabă rezolvă problemele și oferă soluții.⁵⁵ Ca exemplu, Angi, în analiza sa făcută asupra lucrărilor lui Bartók și Kodály, ia în considerare viziunea asupra lumii a compozitorilor în procesul de investigare a mesajului estetic. Ele reflectă sistemul său de axe estetice, precum și fundalul sociologic al epocii lor. În *Cantata profana* de Bartók, mișcările contrastante reprezintă frumosul și urâtul, înfățișate într-o anumită dialectică: idealul (fericirea) și distorsiunea („înstrăinarea”) manifestându-se într-o unitate opusă (distorsiunea arată cum a fost realitatea, însă idealul oferă perspective pozitive pentru societate).⁵⁶ Condiția rezultată din conflictul ideal-distorsiune dovedește adevărul dialecticii: creșterea este rezultatul conflictului contrariilor. Sistemul lui Angi nu culminează în perechi de contrarii antagoniste, ci în unitatea care reiese din ele.

În volumul *Zene és esztétika*, Angi aplică paradoxul general al avangardei la atitudinea compozițională a lui Bartók: pe de o parte există fericirea de a fi membru al societății [maghiare], oferindu-le calea de ieșire din înstrăinare, dar în același timp se opune situației politice respective din Ungaria; Angi afirmă că unitatea constă tocmai în acest paradox, căci rezistența lui Bartók a dus la revenirea lui pozitivă la valorile trecutului, la folclor, în lupta pentru viitor. Prin folclor, reușește să facă apel la simțul colectivității, la un *ethos* comun în fața alienării, astfel se apropie de societate în loc să se îndepărteze de ea.⁵⁷

---

⁵³ Ákos Pauler a descoperit estetica lui Brassai și a scris un scurt articol amintindu-și estetica acestuia, publicat în traducere germană. Pauler dăduse probabil întâmplător de eseuri în timp ce citea *Jurnalele de Literatură Comparată*. Pauler, „Brassai Sámuel esztétikája”, 184.

⁵⁴ Máté, *Magyar esztétikatörténeti és esztétikai tanulmányok*, 8.

⁵⁵ Demeter, „A szociologizáló hagyomány körvonalai”.

⁵⁶ Angi, *Zene és esztétika*, 18-21.

⁵⁷ Angi, *Zene és esztétika*, 12.

4. Comparație concluzivă

Articolul lui Angi „Istoria esteticii în filozofia maghiară din Transilvania până în zilele noastre”⁵⁸ scris în 2008 dovedește că el cunoștea tratatele de estetică ale lui Brassai, referindu-se la polimatul transilvănean ca un estetician uitat. Deși nu există o legătură directă între ei, în cele ce urmează voi încerca să evidențiez câteva intersecții între punctele de vedere ale lui Brassai și ale lui Angi.

1) Béla Jánosi, în lecția inaugurală „Pionierii esteticii psihologice în Ungaria” (1916), consideră că inițiativa lui Brassai este cea mai reprezentativă pentru această mișcare. Chiar și înaintea lui, estetica lui Alajos György Szerdahely, care a abordat frumusețea din perspectiva epistemologică, arătase deja spre direcția psihologică.⁵⁹ Potrivit lui Szerdahely, frumosul nu este doar subiectiv (starea celui care se bucură), dar nici doar obiectiv, ci este *relația dintre subiect și obiect*.⁶⁰ În viziunea lui Brassai, frumosul, ca judecată de valoare, se bazează pe efectele artei asupra omului. În timp ce caută să explice starea de plăcere (subiect), el se referă și la calități estetice (obiect), deoarece acestea influențează sentimentul de plăcere. István Angi, pornind de la un nucleu similar de idei, surprinde categoriile estetice în *sentimentele care le însoțesc*. El distinge două etape ale sentimentului însoțitor: stadiul direct (imediat) este *emoția* și nivelul indirect este *afectivitatea*.⁶¹

2) Brassai vede *frumosul* în sensul de plăcere pe care o provoacă. În pictură, utilizarea armonioasă a culorii, dulceața formei este considerată ca fiind esențială, în timp ce în muzică sunt necesare armonia perfectă și melodia grațioasă. Pentru Angi frumosul înseamnă unitate, ordine și echilibru. Unitatea și proporționalitatea simbolizează perfecțiunea, iar perfecțiunea devine astfel un model de frumusețe pentru amândoi.

3) Atât Brassai, cât și Angi subliniază importanța asocierii în găsirea valorii unei opere de artă. Pentru Brassai, cu cât cunoștințele ascultătorilor/spectatorilor asupra obiectului sunt mai mari, cu atât devine mai mare posibilitatea de asociere a imaginilor și astfel sentimentul de plăcere. Angi gândește în linii similare: obiectul unei opere de artă este o metaforă care implică asociere de imagini; pentru el, analiza estetică urmărește, de fapt, să dezvăluie semnificațiile posibile dintre obiect și gândul despre obiect.⁶²

---

⁵⁸ Angi, „Az edélyi magyar filozófia esztétikatörténeti vonulata máig”.

⁵⁹ Principalele sale surse au fost Baumgarten, Home, Batteux, Sulzer, Riedel (Jánosi, „Szerdahelyi György esztétikája”, 11).

⁶⁰ Jánosi, „Szerdahelyi György esztétikája”, 22.

⁶¹ Pentru categoria frumosului, stadiul direct este bucuria, etapa indirectă este nostalgia. Pentru categoria urâtului etapa directă este frica, iar cea indirectă este anxietatea. Angi, *Zeneesztétikai előadások* I, 300-301.

⁶² Angi, *Értéktől jelentésig*, 9-10.

4) Relația dintre artă și societate este cea care preocupă în principal analizele lui Angi. El crede că indispensabilitatea artei constă în faptul că arta arată realitatea așa cum dorește omul să o vadă, dezvăluie problemele prezentului nostru, dar sugerează soluții (reale: lumea este așa; ideale: dar ar putea fi așa). Brassai se concentrează mai degrabă pe relația dintre artă și individ, ținând cont de munca mentală a celor care savurează opera de artă, de imaginea perfectă pe care și-o creează pentru ei înșiși în timp ce ascultă sau văd o operă de artă.

5) *Idealul*, în concepția lui Brassai, „este cea mai perfectă stare a aceleiași realități imaginabile”, și există doar la nivelul ideii [materializată în realitate, își pierde lumina cerească și încetează să mai fie un ideal]. În mod similar, în gândirea lui Angi idealul există doar la nivelul ideii, deoarece transformarea lui în realitate dă naștere unui nou ideal.

Concluzii

Brassai și Angi au fost ambii pionieri în domeniul esteticii/esteticii muzicale maghiare la Cluj. Sámuel Brassai a fost un gânditor independent, dar a rămas singur cu părerile sale despre estetica psihologică printre contemporanii săi. În cazul lui István Angi, fondatorul școlii de estetică muzicală din Cluj, deși principalele sale influențe și idei arată legătura cu tradiția esteticii muzicale din capitala Ungariei, scrierile sale au avut un impact periferic, sistemul și metodele sale de predare sunt continuate mai ales de elevii săi ardeleni.

Angi găsește firul comun în tradiția istoriei maghiare a esteticii din Transilvania, acesta fiind validitatea universală a descoperirii, aprecierii și păstrării valorilor: „Fie că a fost vorba de educarea gustului sau de formarea judecăților de valoare, fie de explorarea mesajului conținut în opera de artă care a inițiat aceste cercetări și chiar dacă rolul de divertisment al esteticii a ieșit în prim-plan, originea ultimă a fost protecția valorilor. *Și în aceasta rezidă determinarea filozofică a istoriei esteticii maghiare în Transilvania.*”⁶³ Observația sa se aplică în egală măsură aspirațiilor estetice ale lui Brassai, dar și propriei sale estetici, deoarece atitudinea lor grijulie și pasională față de valoarea artistică este cea care îi unește peste secole.

---

⁶³ Angi, „Az edélyi magyar filozófia esztétikatörténeti vonulata máig”, 28.

Bibliografie

- Angi, István. *A harmónia marad [Armonia rămâne]*. Nagyvárad: Partium Kiadó, 2013.
- Angi, István. *A megérintett szép továbbgondolásai [Reflecții vizionare în urma frumosului atins]*. Kolozsvár: Verbum, 2018.
- Angi, István. *A zenei szépség modelljei. Zenetudományi írások [Modele ale frumosului muzical. Scrieri muzicologice]*. Kolozsvár: Polis, 2003.
- Angi, István. „Az erdélyi magyar filozófia esztétikatörténeti vonulata máig” [„Istoria esteticii în filozofia maghiară din Transilvania până în zilele noastre”]. *Mikes International. Hungarian Periodical for Art, Literature and Science* 8, nr. 3 (aprilie-iunie 2008): 17-31.
- Angi, István. „Az esztétikum dialektikája a filozófiai füzetek fényében” [„Dialectica esteticii în lumina broșurilor filozofice”]. *Utunk* (17 aprilie 1970).
- Angi, István. *Az esztétikum zeneisége. Esszék a viszonyalkotás varázsáról [Muzicalitatea esteticii. Eseuri despre magia creării de relații]*. Kolozsvár: Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, 2001.
- Angi, Ștefan. *Cornel Țăranu. Mărturisiri mozaicate, studii și eseuri*. Cluj-Napoca: Eikon, 2014.
- Angi, Ștefan. *Divertimente. Eseuri*. Cluj-Napoca: MediaMusica, 2018.
- Angi, István. *Értéktől jelentésig [De la valoare la sens]*. Kolozsvár: Pro Philosophia, 2004.
- Angi, Ștefan. *Fotografiu la minut din atelierele compozitorilor clujeni*. Cluj-Napoca: Editura Arpeggione, 2008.
- Angi, Ștefan. *Prelegeri de estetică muzicală, vol. I-II*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004.
- Angi, Ștefan. *Site de in. Scrieri despre muzică*. Cluj-Napoca: MediaMusica, 2013.
- Angi, István. *Zene és esztétika. Esszék és tanulmányok [Muzică și estetică. Eseuri și studii]*. Bukarest: Kriterion, 1975.
- Angi, István. *Zeneesztétikai előadások [Prelegeri de estetică muzicală], vol. I*. Kolozsvár: Scientia, 2003.
- Angi, István. *Zeneesztétikai előadások [Prelegeri de estetică muzicală], vol. II*. Kolozsvár: Scientia, 2005.
- Balogh, Piroska și Botond Csuka. „Aesthetics in Hungary: Traditions and Perspectives”. *Espes* 10, nr. 1 (2021): 7-10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5885388>. (<https://espes.ff.unipo.sk/index.php/ESPES/article/view/209>).
- Banciu, Gabriel și Cristina Șuteu. „Angi, Ștefan [Angi István]”. *Grove Music Online*. 29 ianuarie 2019; accesat în 14 august 2023. <https://doi.org/10.1093/omo/9781561592630.013.3000000165>. (<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic>)

- /view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-3000000165).
- Boros, György. *Dr. Brassai Sámuel élete [Viața lui Sámuel Brassai]*. Kolozsvár: Minerva, 1927.
- Brassai, Sámuel [Semnat „W”]. „A gyönyörúségről, melyet a’ szép míviek’ szemlélése vagy hal’lása okoz bennünk” [„Despre plăcerea pricinuită de vizionarea sau ascultarea operelor de artă frumoase”]. *Nemzeti Társalkodó* (17 martie 1832): 161-170. (https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiTarsalkodo_1832_1/?query=gy%C3%B6ny%C3%B6r%C3%BCs%C3%A9gr%C5%91l&pg=172&layout=s).
- Brassai, Sámuel [Semnat „W”]. „A’ gyönyörúségről, melyet a’ szép-míviek’ szemlélése vagy hallása okoz bennünk. (Végzet)” [„Despre plăcerea pricinuită de vizionarea sau ascultarea operelor de artă frumoase (sfârșit)”]. *Nemzeti Társalkodó* (24 martie 1832): 177-184. (https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiTarsalkodo_1832_1/?query=gy%C3%B6ny%C3%B6r%C3%BCs%C3%A9gr%C5%91l&pg=188&layout=s).
- Brassai, Sámuel [Semnat „W”]. „A szépmíviek által okozott gyönyöről” [„Despre plăcerea pricinuită de lucrările de artă frumoase”]. *Nemzeti Társalkodó* (28 iulie 1832): 49-63. (https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiTarsalkodo_1832_2/?query=sz%C3%A9pm%C5%B1vek&pg=52&layout=s).
- Brassai, Sámuel [Semnat „W”]. „A szépmíviek által okozott gyönyöről. Második értekezés (végzet)” [„Despre plăcerea pricinuită de lucrările de artă frumoase (sfârșit)”]. *Nemzeti Társalkodó* (4 august 1832): 65-80. (https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiTarsalkodo_1832_2/?query=sz%C3%A9pm%C5%B1vek&pg=76&layout=s).
- Brassai, Sámuel. *Az igazi pozitiv philosophia [Adevărata filozofie pozitivistă]*. Budapest: Akadémia, 1895.
- Brassai, Sámuel. „Burns olvasása után” [„Citindu-l pe Burns”]. *Fővárosi Lapok* (3 martie 1871). (https://adt.arcanum.com/hu/view/FovarosiLapok_1871_03/?query=Gyulai+Brassai+Burns&pg=9&layout=s).
- Brassai, Sámuel. „Classicismus és Romanticismus” [„Clasicism și Romantism”]. *Pesti Napló* (23 aprilie 1856). (https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1856_04/?query=classicismus%20%C3%A9s&pg=78&layout=s).
- Brassai, Sámuel. „Munkaosztás elve az aestheticában” [„Diviziunea muncii în estetică”]. *Budapesti Hirlap* (27 iunie 1858). (https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1858_06/?pg=131&layout=s&query=munkaoszt%C3%A1s).
- Csákány, Csilla. „Brassai Sámuel és Angi István: életutak és eszmék párbeszéde egy képzeletbeli kolozsvári zeneesztétika-műhelyben” [„Sámuel Brassai și István Angi: dialog al parcursului vieților și ideilor lor, într-un workshop imaginar de estetică muzicală la Cluj-Napoca”]. În *Certamen* 8. Editat de Emese Egyed, László Pakó,

- Emese Sófalvi și Attila Weisz, 359-378. Cluj-Napoca: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021. (<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1007235>).
- Csetri, Elek. „Reform és gazdaság. Wesselényi Miklós gazdasági eszméi és zsidói uradalmának modernizálása” [„Reformă și economie. Ideile economice ale lui Miklós Wesselényi de modernizare a proprietății sale din Jibou”]. *Erdélyi Múzeum* 58, nr. 3-4 (1996): 201-218.
- Demeter, Tamás. „A szociologizáló hagyomány körvonalai” [„Schیțe ale tradiției sociologice”]. *Országút* (15 iulie 2022). (<https://orszagut.com/tudomany/a-szociologizalo-hagyomany-korvonalai-3120>).
- Fitz, József. *Brassai Sámuel. Monográfia [Sámuel Brassai. Monografie]*. Budapest: Németh, 1911.
- Gál, Kelemen. „Brassai mint philosophus. I. Aesthetikai munkássága” [„Brassai ca filozof. I. Contribuția sa la estetică”]. *Keresztény Magvető* (1898): 64-76. (https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztenyMagveto_1898/?pg=69&layout=s&query=61).
- Gál, Kelemen. „Brassai Sámuel”. *Keresztény Magvető* 3 (1926): 133-146. (https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztenyMagveto_1926/?pg=137&layout=s).
- Gál, Kelemen. „Fitz József, Brassai Sámuel”. *Keresztény Magvető* 1-2 (1913): 249-263. (https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztenyMagveto_1913/?pg=252&layout=s&query=Gál+kelemen+Brassai).
- Goehr, Lydia, F. E. Sparshott, Andrew Bowie și Stephen Davies. „Philosophy of music”. *Grove Music Online*, 2001. (<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000052965>, accesat în 20 mai 2023).
- György, Lajos. *A kolozsvári római katolikus Lyceum-könyvtár története 1579-1948 [Istoria Bibliotecii Liceului Romano-Catolic din Cluj 1579-1948]*. Budapest: Argumentum, 1994. (<https://mek.oszk.hu/03100/03186/03186.pdf>).
- Jánosi, Béla. „A lélektani aesthetica úttörői Magyarországon” [„Pionierii esteticii psihologice în Ungaria”]. *Akadémiai Értesítő* 28 (1917): 13-17. (https://adt.arcanum.com/hu/view/AkademiaiErtesito_1917/?pg=38&layout=s&query=Jánosi+Béla).
- Jánosi, Béla. „Brassai a művészi hatás okairól” [„Brassai, despre cauzele efectelor artistice”]. *Budapesti Szemle* 171, nr. 488 (1917): 183-206. (https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiSzemle_1917_171/?pg=186&layout=s&query=brassai).
- Jánosi, Béla. „Szerdahelyi György esztétikája” [„Estetica lui György Szerdahelyi”]. *Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* 23, nr. 1 (1914): 1-62.

- Kárpáti, Attila István. „A Kolozsvári Casino története az alapítástól 1848-ig” [„Istoria Casinoului din Cluj, de la întemeierea sa până în 1848”]. *Korunk* 11 (2016): 76-82.
- Kárpáti, Attila István. „A Wesselényi-emléktábla története” [„Istoricul plăcii memoriale Wesselényi”]. În „... a jövendőnek urai vagyunk”. *Tanulmányok Csorba László tiszteletére*, editat de Attila István Kárpáti, Katalin Pásztor, Lajos Sóti, și Gábor Várkonyi, 181-185. Budapest: Martin Opitz, 2022.
- Kárpáti, Attila István. „Wesselényi Miklós és Pataki Mózes 1814. évi útinaplója” [„Jurnalul de călătorie din 1814 al lui Miklós Wesselényi și Mózes Pataki”]. *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények* (2023): 769-831.
- Kárpáti, Attila István. *Wesselényi Miklós kapcsolatrendszere* [Social Network of Miklós Wesselényi]. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, teză de doctorat, 2017.
- Kövény, László. *A Száz évet élt Brassai Sámuel pályafutása és munkái (1797-1897)* [*Cariera și creația centenarului Sámuel Brassai (1797-1897)*]. Kolozsvár: Ajtai K. Albert, 1897.
- Kozma, Ferenc. *Brassai Sámuel, mint aestheticus és műkritikus* [*Sámuel Brassai ca estetician și critic*]. Budapest: Akadémia, 1900.
- Máté, Zsuzsanna. *Magyar esztétikatörténeti és esztétikai tanulmányok* [*Studii despre istoria maghiară a esteticii și despre estetică*]. Kolozsvár-Szeged: Pro Philosophia, 2019.
- Mikó, Imre. *Az utolsó erdélyi polihisztor. Száz dokumentum s történet Brassai Sámuelről* [*Ultimul polihistor din Transilvania. O sută de documente și povestiri despre Sámuel Brassai*]. Bukarest: Kriterion, 1975.
- Munro, Thomas și Scruton, Roger. „Aesthetics”. *Encyclopedia Britannica*, 29 iunie 2023. (<https://www.britannica.com/topic/aesthetics>).
- Nagy, Endre. *A Magyar esztétika történetéből (1948-1949)* [*Despre istoria esteticii maghiare*]. Budapest: Kossuth, 1983.
- Nagy, L. János. „Kognitív szempontok Brassai gondolkodásában” [„Aspecte cognitive în gândirea lui Brassai”]. În *A nyelvész Brassai élő öröksége* [*Moștenirea vie a lingvistului Brassai*], editat de János Péntek, 125-128. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2005. (<https://mek.oszk.hu/06000/06077/06077.pdf>).
- Parászka, Mária Szonja. „Dr. Brassai Sámuel”. *Keresztény Magvető* 2 (1997): 95-98. ([https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztenyMagveto_1997/?query=parászka&pg=100&layout=s](https://adt.arcanum.com/hu/view/KeresztenyMagveto_1997/?query=paraszka&pg=100&layout=s)).
- Pauler, Ákos. „Brassai Sámuel esztétikája” [„Estetica lui Sámuel Brassai”]. *Napkelet* (1 februarie 1926). (https://adt.arcanum.com/hu/view/Napkelet_1926_1/?query=Pauler+Ákos+Brassai&pg=195&layout=s).

Beáta Simény

Continuitate sau incompatibilitate?

Un studiu comparativ între teoriile estetice ale lui Sámuel Brassai și István Angi

- Pușcaș, Pavel. „Ștefan Angi. Hominaticum Magistri”. *Muzica* 32, nr. 1 (2021): 79-84. (https://www.ucmr.org.ro/Texte/RM_2021_1_4_PPuscas_Stefan%20Angi.pdf).
- Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, 1776.
- Sófalvi, Emese. „Bánffy György, a Kolozsvári Muzsikai Egyesület Első védnöke” [„György Bánffy, primul mecena al Asociației de Muzică din Cluj”]. În *Aranka György és a Tudomány Megújuló Alakzatai [George Aranka și forme inovatoare ale științei]*, editat de Emese Egyed și Annamária Bíró, 235-252. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- Sófalvi, Emese. *Zeneoktatás a kolozsvári Muzsikai Conservatoriumban: 1819-1869 között [Educația muzicală la Conservatorul de Muzică din Cluj: 1819-1869]*. Cluj-Napoca: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2020.
- Szerdahely, György Alajos. *Aesthetica, sive doctrina boni gustus*. Buda: Typ. Univ., 1778.
- Szerdahely, György Alajos. *Szerdahely György Alajos Esztétikai írásai: I. Aesthetica (1778)*, editat și tradus de Balogh, Piroska. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- Tsien, Jennifer și Jacques Morizot. „18th Century French Aesthetics”. În *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (iarna 2021), editat de Edward N. Zalta. (<https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/aesthetics-18th-french/>).

Traducere de Dora Felicia Barta